

NAGY ZSOLT

HORVÁTH BARNA

(1896–1973)

Horváth Barna kétség kívül hazánk egyik legkiemelkedőbb jogfilozófusa volt, munkássága ismert volt nemcsak szerte Európában, de Angliában és az Egyesült Államokban is. Nem csak a jogelméletre gyakorolt hatása volt kiemelkedő, de közíróként és politikai vonalon is meghatározó személyiségnek számított. Azt már szinte fölösleges is említeni, hogy a szerző szinoptikus elméletében nemcsak pusztán a szociológiájának a jogra vonatkozó reflexióját adja, hanem a jog mibenlétére, megismerésére, változására és helyességére is gondolatébresztő kérdésfeltevéseket fogalmaz meg. Noha korának megfelelő neokantiánus jogelmélet és módszertisztaság követelményeinek megfelelően logikai rendszerben gondolkodott, az angolszász pragmatizmus és empirizmus is megjelenik nála. Természetesen nincs lehetőség minden tekintetben áttekíteni a meglehetősen jelentős és terjedelme életművet; ezért a fontosabb kérdésekre, álláspontokra lehet csak fókuszálni, továbbá megpróbálni az életpálya gondolati szálának ezzel párhuzamos bemutatását.

I. Életrajz

Mindenek előtt érdemes figyelmet fordítani *Horváth* Barna biográfiájára; ám elsődleges mentoráéra is. Ennek pusztán azon egyszerű oka van, mert elméleti gondolkodására, továbbá karrierjére, társadalmi nézeteinek alakulására és végül személyes kapcsolatuk tekintetében is *Moór* Gyula meghatározó szerepet játszott. Mivel mind *Moór*, mind *Horváth* munkássága többnyire Szegedhez köthető; talán érdemes a történetet az egyetem szegedi éveinél kezdeni. Az egyetem Szegedre költözése idején a jogelmélet diszciplína oktatása-kutatása felett a Jogfilozófia Tanszék örködött; mely hagyományosan igen tekintélyesnek nevezhető tárgy feladata a jog elméleti, filozófiai igényű megalapozása; ezért mi sem természetesebb, mint hogy Szegeden is nagyhírű jogfilozófusok adták elő e stúdiumot. A szegedi tanszék első vezetője *Moór* Gyula (1888–1950) volt. Jogi tanulmányait Kolozsvárott végezte a brassói származású tudós, majd először a Tisza parti városban látott napvilágot két alapműve: *Macht, Recht, Moral* és a *Bevezetés a jogfilozófiába*, amelyekben a jog fogalmát, a jog és az erkölcs összefüggéseit taglalja. Ezekben az években ismerkedett meg *Horváth* Barnával, mely kapcsolat kettejük között később mondhatni ellenségessé vált. *Horváth* Barna *Moór* Gyulával 1923-ra datálható megis-

merkedésük után küldte el egyik tanulmányát *Moór*nak, aki ezután személyesen kereste fel és felvetette neki a magántanári habilitáció lehetőségét, mely meg is történt jogbölcselet és etika tárgyából.¹ *Horváth* Barna addig hivatali munkát végzett, ám a találkozás és az 1925-ös habilitáció végleg megnyitotta számára a tudományos pályát. *Moór* melegen támogatta *Horváth* tudományos kutatásait, az angolszász jogelmélet terén is, mivel kapcsolatuk megromlása előtt kettejük között mondhatni baráti viszony volt. *Moór*t a kormányzó 1928. december 13-án kinevezte a pesti egyetem jogbölcseleti tanszékére, azzal, hogy folyó év végéig a Ferencz József Tudományegyetemen is lássa el a tanszékvezetői teendőket. *Moór* Gyula ez idő alatt gondoskodott szegedi utódjáról is, a már említett *Horváth* Barna személyében.

Horváth Barna, Budapesten született 1896-ban; középiskolába a budai Werbőczy Gimnáziumba járt, s szintén Budapesten végezte egyetemi tanulmányait a Magyar Királyi Tudományegyetemen. (Oktatói között nem kisebb személyiségek voltak, mint *Grosschmid* Béni, *Szladits* Károly, *Magyary* Zoltán) és ott is oktatott „etika és története” tárgykörből, majd 1929-től nevezték ki Szegedre tanszékvezetőnek. Kutatási területe a jogelmélet, jogfilozófia, jogszociológia. A jogot két fő részre osztotta, *jurisprudentiára* és jogászatra. Az előbbi ismét két részre tagolódik, elméleti és gyakorlati, míg az utóbbi jogelméleti és jogtörténeti részekre. A jog alapja szerinte a harc és a hatalom, melyből egyenesen következik a szervezettség, ezért a jog a legszervezettebb társadalmi tény, mely a szabadság feltétele, és intézményes eljárási kereteket biztosít. A pozitivisták természetjog képviselője volt, vagyis elmélete szerint a pozitívizmus magában hordozza a természetjogot.

A Szegeden töltött évek során számos tudományos és társadalmi tisztséghez jutott, így az MTA Filozófiai Bizottságában meghívott tag (1928–1945), az *Országos Köznevelési Tanács* tagja, a *Felsőoktatási Szakosztály* elnöke, az *Institut International de Philosophie du Droit et de Sociologie Juridique* meghívott tagja, továbbá a *Magyar Társadalomtudományi Társaság* alelnöke, a *Magyar Filozófiai Társaság* választmányi tagja. A szegedi jogi karon 1929. július 6-tól *Moór* Gyula helyébe lépve, mint nyilvános rendes tanár a Jogfilozófiai Tanszék élére került, és ezt a tisztséget 1940. október 19-ig töltötte be; majd az 1937/38. tanévben dékán, a következő évben prodékán. A második bécsi döntés nyomán ő is Kolozsvárra költözött, a háború után azonban már nem fejtett ki érdemi működést Szegeden és hamarosan (1949-ben) az Egyesült Államokba távozott, ahol 1973-ban hunyt el.²

Természetesen nem állhatunk meg egyszerű életrajzi ismertetésnél, már csak azért sem mert a két jogfilozófus – mindamelllett, hogy a jogfilozófia meghatározó alakjai voltak – közötti baráti, majd ellenséges viszony mögött nem egyszerű véleményváltás, hanem komolyabb, elsősorban tudományos nézetbeli különbségek is álltak. Kettejük találkozása után *Horváth* – nemzetközi színvonalú, egyben kifejezetten magyar jogfilozófiának tartva – komolyan méltatta *Moór* Gyula *Bevezetés a jogfilozófiába* című 1923-ban megjelent munkáját; melynek filozófiai vonala egyértelműen neokantiánus ihletettséggel bírt. S viszont: *Moór* is elismerően nyilatkozik *Horváth* tanulmányairól, aki többek között ennek köszönhetően *Az erkölcsi norma természete* című munkájáért –

¹ BIHARI 2019, 204. p.

² Cs. KISS 2001, 569–611. pp.

nagy elismertséggel járó – akadémiai díjat kapott. Mikor *Moór* támogatásával a bécsi *Collegium Hungarikumnál* kapott ösztöndíjat, előadássorozatot tartott *Kelsen*ről, illetve az igazságosság és jog kapcsolatáról.³ Ekkor foglalkozott *Kelsen* tanaival behatóbban, és ennek alapján fejtekte ki *Kelsen*-kritikáját, illetve saját igazságosságelméletét (mellesleg pedig ekkor került baráti viszonyba Alfred *Verdross*-szal). Továbbá szintén *Moór* támogatásával Londonban is folytatott tanulmányokat, ahol behatóan foglalkozott Thomas *Hobbes*szal, Jeremy *Bentham*mel, John *Austin*nal, és Roscoe *Pound*ddal. Bár jogszociológiája szempontjából legfontosabbnak Leonard Trelawny *Hobhouse* munkái jelentették,⁴ akinek társadalmi evolúcióra vonatkozó elméletét és annak típusait (növekedés, hatásosság, szabadság, kölcsönösség) a jogfejlődésre adaptálja.⁵ A magyar elfogadottság hiányát talán pótolta, hogy olyan európai, vagy tengerentúli elméleti szakemberek méltatták, mint *Darmstaedter*, *Locambra*, *Gurvitch*, *Pound*, *Timasheff*, a már említett *Verdross*, *Fikentcher*, *Tamello*, *Rehbinder*, etc.⁶ Az angol hatás érződik többek között abban is, hogy *Horváth* a jog tapasztalatban való megismerése, tudatos alakíthatósága, funkcionális megközelítése, pluralizmusa, természetjogi jellege nála alapelvekként aposztrofálódtak. Így nem csoda, hogy *Kelsen*nel szembeni kritikája, nemhogy változatlan maradt, de tovább erősödött: ennek pedig lényege, hogy *Kelsen* elhanyagolja a jog társadalmi és történeti jellegét. Emellett ugyanakkor egész tudományos munkásságát végigkísérte a különböző intellektuális paradigmákkal történő összehangolás, „összebékítés”, együttgondolkodás.⁷

A széles látókör és multikulturális tanulmányok folytatása ellenére *Horváth* Barnát hazájában szinte minden oldalról kritikák érték: egyesek „életidegen” újkantiánus teoristának tartották, mások dogmatikaellenes szociologizálással vádolták, vagy éppen a realista iskolához tartozónak bélyegezték, illetve etikai idealistának mondták. *Moór* szerint pedig áttért a tudományos látásmódból inkább politikai szempontból „értékelhető” nézetre: „anarchista, kozmopolita, pacifista”, illetve munkásságát „panoptikus” jogelméletnek is nevezte.⁸ Szükséges megjegyezni, hogy kettejük közti feszültség szinte egybeesett a *Jogszociológia* című munkájának megjelenésével, mely politikai, és személyeskedéstől sem mentes kölcsönös vádaskodásban explikálódott. S mindez – a tu-

³ Egyébként az akkori bécsi jogfilozófiai szellemi körök – elsősorban neokantiánus alapon azt tanították, hogy a Valóság és az Érték egyenrangú világ, mi több ugyanannak a világnak két oldala; ezen kívül, hogy a szubjektum a megismerés során ítéleteket is hoz, s mindez az objektivitást nemhogy gátolja, de egyenesen lehetővé teszi. HORVÁTH 1993, 76–77. pp.

⁴ *Horváthra* főleg *Hobhouse* következő munkája hatott: *Social Development. Its Nature and Conditions. Principle of Sociology*. London. 1924. Mely munka a közösség alapjait, annak fejlődését, illetve annak feltételeit és pszichológiai vonatkozásait tartalmazza. Ennek újabb kiadását lásd: HOBHOUSE, 2010.

⁵ ZSIDAI 1995, 11–60. pp. Mellesleg *Moór* is egyetértett azzal, hogy a magyarországi újkanti filozófia egyoldalúságán változtatni kell.

⁶ ZSIDAI 2012, I. p. MOÓR 1934, 57. p.

⁷ Ennek eklatáns példáira lásd: az 1932-es *Bevezetés a jogtudományba*, az 1937-es *Jogelmélet vázlata*, az 1943-as *Angol jogelmélet* és az 1957-es *Fields Law and Law Field* című monográfiáit.

⁸ Ezzel kapcsolatosan a tényleges politikai, illetve oktatáspolitikai oldalt is érdemes figyelembe venni; nevezetesen, hogy a korabeli kormányzat drasztikusan csökkentette (már a háborúra való készülődés miatt is) a felsőoktatásra fordított költségvetési összegeket. Az egyetemi világ számára, egyértelmű „éhínséges” időszak következett; következésképpen a politikai irányvonaltól – ha nem élesen is – eltérő vagy az eltérést magában hordozó publikációk és azok szerzői „ellehetetlenülése” várható volt. Vagyis kényesebbé vált az egyre inkább átpolitizálódó és militarizálódó környezethez való bármiféle jogelméleti alkalmazkodás.

dományos munkásságán túl – közéleti tevékenységében, és a tudományos életében, s mi több életének „általánosságában” is változásokat hozott, melynek végső determinációja az Egyesült Államok maradt.⁹ A háború után *Horváth* bekapcsolódott a politikai életbe (többek között az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője), majd 1944 után a Magyar Tudományos Akadémián folytatta tudományos munkáját. Ám 1947 után a politika lassan benyomult a tudomány világába is, ezért *Horváth* Barna tudományos pályafutása egyre inkább ellehetetlenült. Az Akadémia 1949-es átszervezése után visszaminősítették tanácskozási taggá. A szegedi –, akkor már Jogelméletinek nevezett – tanszék vezetői tisztségének várományosaként (maga helyett) támogatnia kellett *Szabó* Imre kinevezését. Mindezek után az Egyesült Államokba távozott, ahol jogelméletet, politikatudományt és nemzetközi jogot tanított; több tudományos társaság tagjaként is tevékenykedett, s noha számos munkája is megjelent, azonban igazán átütő – Magyarországra is vonatkozó – jogelméleti műve már nem született. Persze az Új Világban megtapasztalt részleges kudarc oka elsősorban tudományos jellegű: a Kontinensen, a római jogon alapuló és dogmatikus jogi kultúrával szemben nehéz volt „átállást” produkálnia a *common law* szellemiségéhez, ahol abban az időben például jogfilozófiát vagy jogszociológiát (noha ez utóbbira már voltak törekvések) nem is oktattak;¹⁰ emellett politikatudományt és nemzetközi jogot is tanított. Utána is többször járt Európában és többek között Bécsben, Berlinben, Zürichben, és Koppenhágában tartott vendégelőadóként előadásokat.

II. Tudományos munkásság

Horváth Barna – s mindez persze alátámasztaná az eklektikusság bélyegét – a jogelmélet területén (mint majd ezt látni fogjuk) tudományosságában szerteágazó kutatásokat végzett, és sok esetben úttörőnek mondható munkák születtek tollából. Fő műveinek tekinthetőek az 1928-ban megjelent (a címe is önmagáért beszélő) *Természetjog és pozitívizmus*; majd 1932-ben a *Bevezetés a Jogtudományba*, 1934-ben német nyelven a *Rechtsoziologie*; 1937-ben pedig *A jogelmélet vázlata*. 1942-ben jelent meg a drámáinak tekinthető *A géniusz pere. Sokrates – Johanna*; s 1943-ban az *Angol jogelmélet* című hatszáz oldalas monográfiája; végül említésre méltó a *Forradalom és alkotmány* címmel 1943-ban megírt (magyarul 1993-ban megjelent) önéletrajzi ihletésű munkája.

Az életrajzi tények és a társadalmi környezet jellemzése azért sem fölösleges, mert talán az akadémiai szférában mindenki által elfogadott, hogy a tudományos munkák – bármilyen neutrálisak is – nem függetleníthetők a szerző személyiségétől, illetve a kor társadalmi szituációjától, vagy *Horváth* Barna gondolatmenetét ábrázolva: létünk a gondolkodásunk alapja.¹¹ A multikulturalizmus szinte egész életét végigkísérte, s korán

⁹ „Ha valaki kommunistának vallotta magát, az egyenlő volt a börtönnel vagy a halállal. A szociáldemokráciához tartozni megtört karriert jelentett. Ha valaki magát republikánusnak vagy demokratának nyilvánította, az társadalmi kiközösítést jelentet; [...] s végül még liberálisnak lenni is büntény volt.” „Ha az embert pacifistának, anarchistának, és kozmopolitának bélyegezték meg – ahogy engem – az azt jelentette, [...] az ember elveszett.” HORVÁTH 1993, 52. p.

¹⁰ A kor Amerikájában olyan kortárs szerzők is meglehetősen háttérben maradtak, mint Hans Kelsen, Hermann Kantorowitz vagy Theodor Wiesengrund Adorno. Vö. ZSIDAI 1995, 11–60. pp.

¹¹ HORVÁTH 1993, 8. p.

megismerkedett a kanti, spenceri gondolatvilággal, ugyanakkor a kritizmus és empirizmus szellemiségével, elmélyedt a filozófiában, társadalomtudományokban, s a művészetekben egyaránt. Megismerte a „tények és értékek” világát, ezzel szemben a kritikai gondolatokat is, melyek a mindennapi joggyakorlatból erednek (hiszen ebben éveken keresztül ő is részt vett), vagyis a metajurisztizmus és a jog „életidegen”, pszichológiai működésmódját, annak társadalmi relevanciájával együtt. Ugyan lenyűgözve olvasta a kantianus *Kelsen* és az eljárási jogszemléletet képviselő *Sander* közti vitát, de már korán elkezdett formálódni benne a kritikai gondolat, mivel álláspontja szerint a jog formális szemlélete „előkelően jogászi”, ám idegen a valóságtól, a jogi gyakorlattól, s nem képes magyarázatot adni a jogi jelenségek társadalmi és pszichikai működésmódjára és más társadalmi objektívációkhoz való viszonyára.¹² Mivel hét éves hivatali (tehát tényleges gyakorlati jogi) tapasztalat állt mögötte tudta, hogy nincs lezárt ügy, azok csak legfeljebb a tudatban, vagy a teóriákban konstituálódnak.¹³ Életművében pedig végig megmaradt ez a szemlélet, miszerint a tények és értékek egymáshoz rendelése csak az eljárásokban történik meg. Elméleti szempontból azonban az újkantizmuson való túllépés szükségességét elsősorban angliai tartózkodása segítette. Ugyanakkor *Horváth* tudományelmélete a jog kizárólagosan pozitivista felfogására egyfajta ellenreakciónak is tekinthető.

Mindez meg is mutatkozik *A természetjog és pozitívizmus* című munkájában, ami egy *Kelsen*nel folytatott monumentális diskurzusnak és egy tudományos vita kezdetének is tekinthető (noha már korábban több tanulmányban is kritikával illette *Kelsen* tanait).¹⁴ *Horváth* bemutatja, hogy a pozitívizmus saját belső, formális logikája miként fordul önellentmondásba és lényegét tekintve önmagát is „felszámolja.” Ennek ellenére nem feltétlenül értelmetlen a pozitív jogi logika, és nem is feltétlenül ellentéte a természetjognak, hanem a pozitívizmus egy neme a természetjognak; vagyis – szükséges a kettő „együttnézése” (mely szinoptikus gondolatkör végigvonul *Horváth* munkásságán). A két nézőpont nem sokban különbözik egymástól, csupán a tény és norma interpretációjának, a jogfogalom meghatározásának módjában található a differencia. Vagyis a „[...] jog nem tiszta norma, ahogyan *Kelsen* gondolja, sem tiszta tény, ahogyan *Sander* gondolja, hanem örökös vonatkoztatás tényektől normákhoz és normáktól tényekhez. A jog a dolgok egy szemléletmódja. A jog ideológia.”¹⁵ A természetjog szerint létezik egy nem feltétlenül jogi eredetű abszolút értékmérce, melyből a jog helyessége megítélhető; a pozitívizmus szerint ilyen nem létezik, mert a jog alapja egy empirikus tény, maga a jogalkotás aktusa. A természetjog az értéket hangsúlyozza, de ez az érték éppúgy lehet a változás mellett vagy ellene, míg a pozitívizmus a ténykérdést részesíti előnyben, ami szintén lehet „konzervatív vagy forradalmi”: tehát mindkettő valójában lehet relativista, de lehet abszolút jellegű is, így a kettőt szinoptikájában kell vizsgálni (míg *Kelsen* óhatatlanul egy etikai természetjog irányába haladt). Hiszen ha a hipotetikus alapnormát a

¹² ZSIDAI 2012, 2. p.

¹³ *Horváth* Barna jogi pályáját 1919-ben kezdte a Kincstári Joghivatalban segédfogalmazóként, majd kincstári alügyészként. Vö. Cs. KISS 2001, 584. p.

¹⁴ Megismerkedésük Budapesten történt, a tudományos diskurzusok már inkább *Horváth* Barna bécsi tartózkodása alatt kezdődtek. *Horváth* szavaival: „Egész bécsi tartózkodásom *Kelsen* alapos tanulmányozásával telt el. [...] Publikáltam egy tanulmányt *Die Idee der Gerechtigkeit* címmel *Kelsen* folyóiratában, ami az *Ő* elméletének kemény kritikáját tartalmazta és egy másikat *Gerechtigkeit und Wahrheit* címmel.” HORVÁTH 1993, 70. p.

¹⁵ Uo. 86. p.

természetjog határozza meg, akkor az a pozitívizmus szempontjából fikcióvá válik, ha pedig a pozitívizmus definiálja azt, akkor ő maga válik természetjoggá.¹⁶

Jogszociológiáját is ennek megfelelően tudomány-rendszereti fejtegetéseiben a jogtudományok közé sorolja, mégpedig aszerint, hogy helye a társadalom tanulmányozásának keretein belül (társadalomelmélet vagy szociológia) és a jog, jogelmélet összefüggéseként fogta fel. Mivel a jog egy társadalmi produktum, így a társadalom része, a jogelmélet pedig a legáltalánosabb jogismeret, a jogszociológia ezért a jogra alkalmazott társadalomelmélet. A különböző területekre nézve funkcionális ekvivalenciának tekinthető a társadalomelmélet és a jogelmélet: a társadalomelmélet a társadalomra nézve a változás és a helyesség kérdéseit kutatja, míg a jogelmélet a jogra nézve vizsgálja a változás és a helyesség problematikáját; a kettő összekapcsolása a jogszociológia, mely így a jogelmélet egyik irányzatának tekinthető (tágabb értelmezés). Ha azonban a jogszociológia feladata a jog változásának, dinamikájának megragadása, akkor pedig a jogelmélet részévé válik (szűkebb értelmezés). Ezzel együtt tagadja a társadalom természet-tudományos módszerekkel történő vizsgálatát, dualista felfogásában a szellem-, illetve kultúrtudományok közé sorolja.¹⁷ Horváth jogszociológiája szintén szinoptikus jellegű társadalomelméletnek tekinthető, melynek kiindulópontja az ember, mint pszichológiai szempontból intelligens lény, akinek cselekedetei nem minden szempontból számítanak társadalmi vagy jogi jellegűnek. Viselkedése, még ha az organikusan vagy mechanikusan előidézett is, pusztán lelki megnyilvánulások. Magatartáson csak az olyan viselkedés érthető, „amelyet a viselkedő saját belátása és spontán elhatározása szerint ellenőrizni képes.”¹⁸ A jog pedig csak akkor érintkezik a valósággal, ha tekintettel vagyunk annak társadalmi jellegére (bár ez némileg ellentmond a mechanikus vagy organikus szolidaritások miatti cselekedetre!), ezért Horváth társadalomra vonatkozó definíciója szerint azon magatartások interszubjektív összessége, amelyek egymás feltételeit érintik.¹⁹ Azonban a szociológia, így a jogszociológia is csakis a tipikus, általános jelenségekkel, az ismétlődő, szabályosnak mondható viselkedési mintákkal, foglalkozhat, s ezek lesznek az úgynevezett társadalmi objektivációk. A generalizált magatartások tipikussága társadalmi szempontból egységet mutat, homogenizál; ugyanakkor – véleménye szerint – léteznek szabályos különbözőségek és azok szubszidiárius funkciói, illetve azok megoszlása is. A társadalmi egység kategóriája jelentheti a társadalmi rend megjelenését is: társadalmi rend csak akkor létezhet, ha annak heteronóm normaként való létrejötte is megvalósul; vagyis a társadalom tagjai egyfajta mintát követnek (persze jó

¹⁶ Horváth szerint a tiszta jogtan politikamentesnek látszik, de mégis szolgálhatja a reálpolitikát, valójában pedig minden azon múlik, hogy mi határozza meg a hipotetikus alapszabály tartalmát. Ez figyelmen kívül marad és a hipotézis verifikálása teljesen hiányzik. Ezért a tiszta jogtan mindent elismer jognak, ami a határoltnak megfelel, így szabad utat engedhet az erősebb joga előtt, mint az igazságosság előtt, az autokrácia előtt, mint a ráció előtt. Lásd: CS. KISS 2001, 590. p.

¹⁷ A pozitívista társadalomtudomány elsősorban Auguste Comte nevéhez kötődik. Számára az ember társadalmi fejlődése nemcsak a természeti miliőben történt, hanem annak társadalmi környezetében folytatódott, így az ember vizsgálatát annak szocialitásában kell folytatni. Egyéni szempontból persze az ember vizsgálata a biológia tárgykörébe tartozik, azonban a társas lét, ami az emberhez elsősorban köthető, már társadalomtudományi jellegű és a szociabilitás vizsgálatához tartozik. ZSIGMOND 1984, 203. p.

¹⁸ HORVÁTH 2004, 36. p.

¹⁹ ZSIDAI 2012, 4. p.

esetben az autonóm normák és a heteronóm szabályok egybeesnek), ez pedig már egy előre meghatározott magatartás, ami eljárásként definiálható.²⁰

Álláspontja szerint, persze a jogszociológiai vizsgálataihoz kapcsolhatóan – és ebben a jogtörténet is segítségére volt – a normarendszer a történelemben fellelhető különféle társadalmakban megvalósult eljárások hierarchiájából állt és áll. Persze kezdetekben ez a szokások rendszerét jelentette, melyek később differenciálódtak, változtak és némileg rövidebb ideig voltak érvényben,²¹ sokszor szórványosabbak voltak és régióként eltéréseket mutattak. Ezután pedig következtek az úgynevezett „kifejező eljárások” (nyelv, kultúra, művészet, tudomány, etc.). A jog konstitúcióját – persze a történeti alapokon nyugvó – említett fundamentumok alkotják; s a társadalmi fejlődés záloga az a különleges technika, ami egyrészt nélkülözhetetlen a „továblépés” szempontjából, másrészt funkcionális összefüggésben vannak a jog történeti egzisztenciájával: a lét és az érték pedig ezekben az eljárásokban konstituálódnak.

S itt „érjük tetten” a jog fejlődését, melyben minden valószínűség szerint *Hobhouse* hatása mutatható ki, miszerint a jog fejlődése tipizálható: növekedés; hatásosság, szabadság és kölcsönösség. Általánosságban elmondható, hogy társadalmi szempontból egyik vagy másik dominanciája sem lehet megfelelő, az optimalitás az egyensúlyban gyökerezik.²² Mindezt pedig a jogi eljárás biztosítja, mely egyértelműen a jog fogalmában realizálódik, ez jelenti a jog immanens valóságát:²³ a legintézményesebb, legfejlettebb eljárás és annak ideális formája maga a jog. De miért is nevezhető a jog a legintézményesebb eljárásnak? Mert az eljárások tömegesek, statisztikailag relevánsnak tekinthetők és mögöttük szervezetek állnak (parlament, bíróság, etc.). Ezen túl illetékeségi és hatásköri okok miatt tagoltak, így ez megnöveli hatásosságukat és hatékonyságukat. A szabadság biztosíthatja társadalmi szükségletek kielégítését, ezzel együtt pedig a kölcsönösség a társadalmi igazságosság egymást feltételező „zálogai”. A szabadság együtt jár az eljárás szabadságával, mivel a jog az állami, *Trockij*tól átvett és *Weber* által szélesebb körben explikált, kényszer monopóliumával megszünteti a szubjektív tényezőket.²⁴ A kölcsönösség pedig ehhez kapcsolódóan biztosítja a különböző eljárások közötti átmenetet, mint például a jogi, erkölcsi, kollektív tudat, etc. szférák egymásra hatását. S ezzel eljutottunk az eljárásban megragadott társadalom és egyúttal a jog mibenlétéhez, ami feltétlen, és ami mögé csak önreflexió hatolhat el, s mely kérdéskört *Horváth* nemcsak jogelméletében, hanem egyébként igazán jogszociológiájában fejtett ki.

Az eljáráshoz pedig közvetlenül kapcsolható a színoptikus jogelmélet: ugyanis az eljárás fogalma alapján megállapítható, hogy a meghatározott magatartásminta és az ahhoz kapcsolható faktikus magatartás eszmei és gondolati összefüggéséről beszélhe-

²⁰ ZSIDAI 2012, 4. p.

²¹ Elég csupán a „régí- jó-jog” fogalmára gondolni, ami évszázadokon keresztül érvényesült, ám később a régi szokásokat változatosabb újak váltották föl, majd az uralkodók – látszólag tetszés szerint – átíráható jogszabályai. Lásd: NAGY 2012, 23–24. pp.

²² Elég csupán arra gondolni, hogy például a bürokrácia túlzott burjánzása diktatúrához, zsarnokságban megjelenő túlhatóságához vezethet vagy mondjuk a túlzott szabadság egy alig-alig működő „liberális” berendezkedést eredményezhet, a túlzott kölcsönösség tervezésében manifesztálódhat.

²³ HORVÁTH 2004, 19–187. pp.

²⁴ Részletesebben lásd: WEBER, 1919.

tünk.²⁵ Vagyis a színopszis az eljárásban megtalálható szoros konnekción, ami egy eszmei struktúrában jelenik meg: nem egyszerűen faktum, nem csak érték, hanem a kettő egyidejű szemlélete. Ez egyben módszertani kérdés is, mivel az eljárás képes a jog egészét tényállásokra; tények és értékek elemek sorozatára „szétszedni,” hiszen az értékek meghatározzák a jog szempontjából releváns tényleges magatartásokat, azok visszahatnak a jogi értékekre, s mindezekből az eljárás felépíti a tények és értékek szelekcióját, és azok kölcsönös gondolati összekapcsolása így áttekinthetővé válik. A *kelsen* *Sein* és *Sollen* fogalmak pedig önmagukban értelmét veszítik, mert külön-külön nem lehetnek önálló ismeretelméleti tárgyak, nem is bírhatnak önálló „*nomos*”-ként. Önálló ismeretelméleti tárgyak csak akkor lehetnének, ha önálló törvényszerűségekké bírnának, márpedig ez lehetetlen. A módszertisztaság pedig elengedhetlenné teszi, hogy egyfajta harmadik „valamiként” kezeljük őket; ezért a norma (érték) és a tény (valóság) kapcsolata csak gondolati képződményként értelmezhető; másképpen, mint gondolati tárgy nem lehet konstruálható gnoszeológia, hanem gondolati módszer. De a kettő közötti valóság logikus: „a tény – bár nem érték – lehet értékes, azaz helyes, az érték – bár nem tény –, tényleges, vagyis pozitív.”²⁶ A kettő fordítottja is lehetséges, az érték érvényes, de nem értékes, illetve a tény (létező) de nem értékes. Így a jog értékes tényeknek (jogesetek) és pozitív értékeknek a gondolatokban megjelenő logikailag értelmezhető kapcsolata,²⁷ mindennek szinoptikája pedig a kölcsönös funkcionalitásában érvényesül és értelmezhető.

Az előbbiekhöz (bár napjainkban, általánosságban a jogszociológiához is) kapcsolódik a joggyakorlat kérdése; ami hétköznapi értelemben a jogásztársadalom általi hivatali cselekmények jellemzője és azok konstans megvalósulása.²⁸ Horváth Barna szerint a jogász hivatások „Alfája és Omegája”, hogy a jogesetet (tényeket) és a jogtételket (értékeket) együtt szemlélik: mindezek egyfajta korrelációt alkotnak, mely olyan szoros, hogy egymás nélkül gyakorlatilag értelmezhetetlenek; természetesen mindez a jogi eljárásban realizálódik. Am itt felmerül egy probléma: sok esetben (s ez az esetek igen nagy részénél előfordul) a jogi érték és a jogeset között szakadék „tátony”, ezt nevezzük joghézagnak. A szabályok pedig általános jellegűek, ezért pont általánosságuk miatt sokszor nem adnak világos útmutatást a megoldás tekintetében; a jogászt pedig nem a jogfilozófiai kérdések, hanem a konkrét esetek megoldása a célja. A jogi „együttlátásból” pedig következik, hogy a történeti tényállásból a jogilag releváns tényeket szelektálják, a jogtétel értelme pedig nem egyfajta abszolútum, így a jogászság feladata a jogesethez és a normához (értékhez) képest – szinoptikus módszerrel – megfajtott tényleges, szelektálással és interpretációval tarkított, értelmezés. Ezt nevezzük – az angolszász jogi gondolkodásmóddhoz hasonlóan – jogászai gondolkodásmóddnak, egyúttal a horváthi szabadsághoz tartozó, némileg irracionális gondolatvilágnak. Ugyanakkor ez az irracionális, idővel konvencionálissá válik, majd szokássá merevedik, a jogászai szféra egyetértésével találkozik, korlátok közé szorítkozik és az eljárásban explikálódik. Vagyis újabb és újabb hipotézisek felállítása, azok kontinuuus megkülönböztetése egyre jobban behatárolja az irracionális elemeket, ezáltal a bizonytalanság egyre jobban szű-

²⁵ A minta vagy a magatartás nem lehet eljárás, csak az érvényes minta és a tényleges magatartás. ZSIDAI 2012. 6. p.

²⁶ ZSIDAI 2012, 8. p.

²⁷ ZSIDAI 2012, 8. p.

²⁸ Ennek elsősorban a bürokráciára vonatkozóan lásd: WEBER, 1970.

kül, de a tökéletességet természetesen nem érheti el; hiszen az életvilág produkálhatja a legkülönfélébb eseteket. Azonban statisztikai szempontból, minél több szubszumpció jön létre, annál kevesebb kétely merül fel, így annál csekélyebb az irracionalitás lehetősége. Ugyanakkor minden jogász tudja, hogy az adott konkrét esetet, mint egyedi megítélést általános norma alapján kell eldönteni. Ezért a *Sollen* lét-funkcionális is, a *Sein* pedig kellés-funkcionális is; hiszen a neutralizálás helyett az együttzés feloldja ezt a problémát. Azonban Horváth nem hagyta figyelmen kívül a pozitív jog helyességének kérdését sem. Amennyiben a jog és a magatartások helyességét is belevonjuk a problémakörbe, már nem kéttagú, hanem háromelemű kapcsolatról beszélhetünk: a jogalany közvetítő szerepet játszhat a színopszisban, Egyfelől az alany magatartása adhatja az értékelés folyamatát, másrészt az alany a magatartásáról értékelést végez, annak helyességét is meghatározza; vagyis szükséges a személyiség megléte és konkrét cselekedetei, gondolatvilága a színopszis objektiválódásához. Egyébként a magatartások helyessége már Horváth erkölcsi normával fogalakozó viszonylag korai művében is megjelent; melyben elemezte az erkölcsi norma érvényességét (etikai és logikai érvényesség), az erkölcsi érték problematikáját (abszolút és relatív értékek; az ezeknek megfelelő cselekedeteket; magát az erkölcsi normát és azok elhelyezkedését a normák világának rendszerében, illetve ezeknek a joghoz való viszonyát.²⁹

Horváth Barna munkásságának feltételezhetően csúcspontját jelentette az 1942-ben magyar és német nyelven megjelent *A géniusz pere. Szókratész – Johanna*. A mű kapcsán Horváth – műfaji eklektikussága mellett – nem szakít saját hagyományával, nevezetesen az eljárás fontosságának hangsúlyozásával és a szinoptikus szemléletmóddal; melyet a mű által empirikusan is igazol.³⁰ Hiszen mindkét per esetében egy-egy eljárásról van szó, másfelől együtt láttatja az irodalmi, drámai kérdést a perjogi problémákkal, a perszociológiával, jogtörténettel és egyúttal általában a jogszociológiával: a mű egyben tudományos munkának, és zseniális irodalmi műnek is tekinthető. Említettem a könyv egyik meghatározó sajátossága, hogy műfajilag nehezen behatárolható: jogszociológiai esettanulmány; jogtörténeti munka; jogbölcseleti írás; olyan irodalmi alkotás, ami tekinthető történelmi drámának is. Horváth vegyíti az irodalmi narratívát az objektíven elbeszélő tudományos írással, illetve a teória megjelenítésével, továbbá a tényeket értékelő, vélemény formáló szerző munkájával. Az előbbiekkal kapcsolatban és saját inspirációjára nézve Horváth Barna szerint: „*A művészet lényegi elem a világinterpretációban. A modern dráma áll legközelebb ehhez a világmentelmezéshez, amely gondolkodásmódomnak mindig is tárgya volt: az emberi cselekvés a maga társadalmi, politikai és erkölcsi relevanciájában. Azt hiszem nem túlzás azt állítani, hogy Shakespeare, Ibsen és Shaw tudat alatt inspirálta elméleteimet.*”³¹ Mellesleg a realizmus hatása éppúgy kimutatható, hiszen ők vallották, hogy a jog nem pusztán dogma és norma, hanem egy komplex lélektani, társadalmi és történelmi képződmény. Horváth szerint a dráma és a per összefüggéseiben mindenekelőtt a hasonlóság szembeűnő: mindkettőben központi elem a cselekvés, a konfliktus és a döntés; a per és dráma közös jellemzője a szigorú szervezetség és szabályozottság. Továbbá

²⁹ Összességében lásd: HORVÁTH 2005, 9–175. pp.

³⁰ Emellett célja lehetett az eljárások drámaiságának igazolása is, ezen túl pedig kimutatható az amerikai realizmus hatása is (főleg Thurman *Arnold* személye, aki a jogban a játék és színjátszás elemeit kereste).

³¹ HORVÁTH 1993, 39. p. A szerzőkről és intellektuális hatásukról általánosságban lásd: LUKÁCS 1975.

szükségszerű elem a bukás: a drámában is egyik fél (persze lehet, hogy mindegyik), a perben pedig, kontradiktóriussága miatt, az egy fél biztos, hogy elbukik. S mindkettőben megjelenik a valóság, a tény, az érték, a lét és az érvény ellentéte, egy végső katarzisz, mely után a felek (és nézők) távoznak, s mindez színpadon (bírószági tárgyalóteremben) történik.

Horváth Barnának a már ismertetett szinoptikus jogelmélete, miszerint a jog a tények és szabályok együttnézése: elvont magatartásminta és ennek megfelelő cselekvés gondolati kapcsolata egy eljárás keretében. Ennek a problémakörnek szükségszerűvé vált a valóság talaján történő bizonyítása, meg kellett ragadni a jogeset és a jogtétel küzdelmét: „[...] az eset egyedi körülményeinek súrlódását, felhorzsolását a merev szigorú szabály rideg éles szegélyein.”³² Azért választotta e két személy perét, mert véleménye szerint ezekben az eljárásokban érhető leginkább tetten a géniusz és a társadalmi környezet konfliktusa. (Ugyanis a géniusz az, aki a környezettől való elszakadás drámai következményeit elviseli, eltiportatik, ám fel is magasztaltatik.) Szókratész és Johanna perében többek között az a közös, hogy a jog által tiporták el őket, és általuk a jog tökéletlenségének, hiábavalóságának és a hatalomtól való függésének jelképei; ám a morál lassanként be is tud „szívárogni” a jogba. Szókratész esetében ez a következőképpen fejeződik ki: „én halni indulok, ti élni, de hogy kettőnk közül melyik megy jobb sors elé, az mindenki előtt rejtve van, kivéve az istent.”³³ *Horváth* szerint Szókratész vértanúsága volt az, ami nemcsak Platónra, de az egész ókori társadalomra és jogra hatást gyakorolt, és végül – több okkal együtt – előidézte az ókori társadalom megváltozását. Az állhatatosság (*fortitudo*) volt egyik legfőbb jellemzője Jeanne d’Arc perének, amely antik erényt a vádlott szintén a joggal szemben fejtette ki.³⁴ A géniusz magányát és kitarását *Shaw* szavai fejezik ki talán a legfigyelemreméltóbban: „Ne higgyétek, hogy meg tudtok ijeszteni azzal, ha azt mondjátok nekem, hogy egyedül vagyok. Franciaország is egyedül van, és Isten is egyedül van, és mi az én magányom a hazám és Istenem elhagyatottságához képest?”³⁵ Mártíromságának máglyával való végződése, már a jelenlévők jó részét is kétségbe ejtette, s legendát szőtt köré, később az ítéletet érvénytelenítették, majd Jeant boldoggá, végül szentté avatták. Ám *Horváth* szerint a mártíromság legfontosabb funkciója a középkori kánonjogra és világi jogra gyakorolt hosszabb távú hatása, mely a franciák királyságának helyreállítása mellett a középkori társadalmi rend felszámolásának is jelentős oka volt és szimbólumot is szolgáltatott mindehhez.

Végső soron a géniusz és a per szoros összefüggésben állnak egymással: igazán láthatóvá válik a jogeset és jogtétel ütközése, a szabály ridegsége és a körülmények súrlódása, s ami a legfontosabb az alany és a társadalom ütközése; továbbá mindennek szinoptikája. *Horváth* szavaival: „a jogot nem akkor éljük át legmélyebben, amikor a nyárspolgári biztonság illúziójában tanuljuk, alkotjuk vagy alkalmazzuk. Hanem akkor, amikor géniuszként csapunk össze vele, amikor úgy irritál, mint a gyöngyagylót a ho-

³² HORVÁTH 2003, 7. p.

³³ Szókratészt ellen három vádpontot hoztak fel: 1. Nem hisz az athéni istenekben, 2. a *daimonion*ban hisz; 3. megrontja az ifjúságot. PLATÓN 1984, 439. p.

³⁴ Az orelans-i szűz elleni vádak többek között eretnokség, bálványimádás, hamis próféta, árulás voltak. HORVÁTH 2003, 153–158. pp.

³⁵ „Most már tudom, hogy hogy Isten elhagyatottsága az ő ereje; hova lenne ő, ha a ti kicsinyes tanácsaitokra hallgatna?” SHAW 1968, 6. kép. 99–100. pp. S ez nemcsak a környezettől való elszakadást példázza, de az egyéni elme erejét akár sokakkal szemben is.

mokszem, amikor életünk sisteregve porzik szét rajta, mint a hullámverésben a hab a sziklákon.”³⁶ A géniusz magányossága teremti a pert, nemcsak a joggal, de a világgal is, s ennek során át is tudja alakítani azt, ugyanakkor a per teremti a géniuszt is, hiszen felszínre hozza a konfliktust és azt szellemi és erkölcsi feszültséggel tölti meg; próba is mindkét tényező számára.³⁷ A jogrend állandóságába vetett hit megingása, illetve a géniuszt eltiprása a tét, vagy egyszerre mindkettő, de a „játék” kimenetele kétséges lehet; s a játék nem más, mint a jogi eljárás. Horváth szavaival a jog szigorú kérgének megrepedése után „saját kiömlő mártírvérével tölti fel újra a géniuszt a jogrendet.”³⁸ A jog dialektikája pedig épp ebben rejlik: 1. a jogtétel és a jogeset találkozása (a tény és az érték ellentéte) 2. az érték kérdése, mely a jogtételben jeleik meg, ám a moralitás alapján a jogesetben manifesztálódik, s ez a „gondolati változás” alapja, miszerint ez utóbbi felé mozdul a társadalmi értékelés; végül pedig az új – jogeseten alapuló – „értéktartalom” megváltoztatja a jogtételt. Mindez pedig a jog dialektikáját jelenti.

Horváth Barna utolsó jelentős munkája az *Angol jogelmélet* cím alatt jelent meg, ami azért különösen érdekes, mivel Anglia pont az a hely, ahol a jogásztársadalom a leginkább elutasítja a jogelmélet bármiféle (teoretikus vagy praktikus) relevanciáját. Lényegét tekintve a racionalizmus és az irracionalizmus vitáját tapasztalhatjuk meg a művön keresztül, ugyanis csak akkor lehet egy tudásszociológiai munkát megírni, ha létezik az adott társadalomban az a meghatározott tudásforma, amit vizsgálunk, nevezetesen a jogelmélet. Maga Horváth Barna is hangsúlyozta, hogy az angol jogelmélet problémája nem abban van, amit megírtak, hanem abban, amit nem írtak meg; az angol jogászság meglehetősen tudományellenes beállítottságú. Mégis szerinte – szemben a némettel – az angol irracionalizmus hasonlítható a magyarhoz (ezért is érdemes foglalkozni vele), s mindkettő ellenzi a fogalomalkotási gyakorlatot, továbbá sokkal inkább saját hagyományaihoz ragaszkodik: elég csak Werbőczy Hármaskönyvére gondolni vagy az angol jogforrásban szerepet játszó középkori szokásokra.³⁹ Az angol jog (s nem mellesleg a társadalom is) a hagyományaiban találja meg az egyensúlyt, s minden egyoldalúság, merevség veszélyezteti ezt a kialakult és évszázadokon keresztül finomodott egyensúlyt. (Például a *fair-play* veszélyeztetése lenne az ügyészi szervezet létrehozása, mind hatalmi, mind bürokratikus szempontból.) Ezért az elméleteket csak akkor hajlandó elfogadni, ha szükségszerű gazdasági, jogi, politikai, etc. erővé változott. Az előbbiekek miatt is Horváth elsősorban az angol jogász sajátos historizmusát tárgyalja, mivel szerinte az angol jogelmélet áttekintése szempontjából ez a praktikus beállítódás döntő szerepet játszik.⁴⁰ Szerinte az angol jogász esetében nincs különbség tény és érték között, mert a döntésben a jog eszméje valósággá lesz, a tény pedig értéké, vagyis a pozitíválódás kölcsönös folyamata figyelhető meg: nincs a valóság és az érték között feszültség, elégedetlenségre ok, így spekulációkra sincs „ürügy”. Ami nincs benne a döntésekben az értéktelen, ami értékes és elméleti az pedig ügyis megjelenik a precedensben; az igazi jog és a józan gondolat megtalálhatik a *common law*-ban. Persze lehet azt

³⁶ HORVÁTH 2003, 7. p.

³⁷ BIHARI 2019, 211. p.

³⁸ HORVÁTH 2003, 196. p.

³⁹ 1265 óta hatályban lévő szabály, hogy amely szokás 1189 óta létezik, az kötelező erejűnek tekinthető. Vö.: DAVID 1977, 324. p.

⁴⁰ Cs. KISS 2001, 600. p.

még cizellálni, illetve ha valamely esetben mégis hiba történt az a természetes ész rossz értelmezésén, az a természetjog meg nem találásában keresendő, de semmiképp sem egy elméleti munkában. A *common law* érvényesítette önmagát a hatalommal szemben, birodalmakat hódított meg, és mindenképpen több évszázados fejlemény, ugyanakkor hajlékony az új élethelyzetekhez és társadalmi viszonyokhoz, ezért hagyománya és értékesége megkérdőjelezhetetlen. Ebből eredeztethető a szkepticizmus az ellentmondásmentességgel szembeni teoretizmussal, hiszen gondolkodásmódjuk gyakorlatias, változó, de mégis hajlékony. Horváth azonban ezzel szemben azt állítja, hogy ez a gondolkodásmód is egyfajta elmélet, egyfajta jogelmélet, amit úgy lehetne nevezni, hogy „szkeptikus jogfilozófia”: a szkepticista beállítódás elméleti igazolása. Ennek logikai oka pedig abban rejlik, hogy elsősorban nem deduktív módszerrel gondolkodnak (sok esetből levonják az általános elvet) hanem induktív, történeti mód alapján alakítják ismereteiket (empirikus alapon esetről esetre építkeznek). Hiszen a jog maga az ész joga, vagyis természetjog, ami csupán az ítélet kimondásával pozitíválódik, de az is csupán a józan ész (*common sense*) deklarációjának számít; a jogi kultúrát pedig az empirizmus, individualizmus, intuicionizmus, pragmatizmus fogalmakkal lehet aposztrofálni. Ahogy Horváth is írta, legfőbb jellemzője a processzuális jogszemlélet: a bírói eljárás és gyakorlat.⁴¹ Az általános tétel sem konkretizálódik tökéletesen, ezért a konkrét eset sem illik maradéktalanul az általános jogelvbe, így azok egyszerek és történetiek maradnak. Az eljárás által a természetjog „kibékül” a pozitív joggal, folyamatosan egymásra vonatkoztatja a már meglévő pozitív ítéleteket a józan ész természetjogával, vagyis megvalósítja e kettő színopszist. Az eljáráshoz szorosan köthető a megcsontosodott esetjogi szemlélet, mely a történeti jelleggel is párosul. Az ítéleteknek lehet alapja az állami törvény, de annak mindig át kell esnie a valóság próbáján: a jog „tényleg a precedens tekintélyéből kialakult történeti fejlemény.”⁴² „Az ítéletek a törvények s a törvények az állam horgonyai [...] a jogtétel csak annyiban jog, amennyiben jogesetről vonható le, az írott jog csak indikálja, de még nem konstituálja az élő törvényt, amelynek csakis az eset lehet a próbaköve.”⁴³ Vagyis csak az induktív tapasztalatból és a józan észből lehet következtetni, s nem a deduktív törvényekből, ugyanakkor elismerik az államot és annak törvényhozási jogkörét, hatalmát és tiszteletben tartják a monarchiát.

A jog a *common law* rendszerben – elméleti szinten prezentálva – az elismerési és a természetjogi elvek közös interpretációjához állna a legközelebb: atomisztikus és pluralisztikus is egyúttal. A jog oka az egyes bírói aktusokban rejlik, melyeknek eredője maga a jog. A jog oka viszont a további bírói aktusok mikéntjének is. A precedens ok és okozat. „A jog maga az ésszerű rendszer, amely az ítélet-atomok összességéből konstruálható. Ez diktálja az egyes ítéletet és az egyes ítélet atomszerűen befolyásolja a jog további alakulását.”⁴⁴ A jog helyessége a jogon belül található, mivel a természetjog is jog. Egyszerre beszélhetünk két jogi szféráról, ahol egyik mértéke a másiknak, az ítéletek persze konkrétak, de a természetjog sem egy elvont transzcendencia, hanem „a múlt tapasztalatában össze-

⁴¹ HORVÁTH 2001, 5–7. pp. a bírói eljárásban a tapasztalati tényezőt pedig a laikus részvétel is erősíti: egyfelől korlátozza bírói önkényt, másfelől biztosítja a parttalan teoretizálás nélkülözését, harmadrészt érvényesíti a józan ész hatalmát.

⁴² Cs. KISS 2001, 601. p.

⁴³ Cs. KISS 2001, 602. p.

⁴⁴ HORVÁTH 1930, 99. p.

gyűjtött ésszerűségek rendszere”; a benne foglalt erkölcs csak történeti értelemben abszolút, örök, és ez jelenti a jog axiológiáját, mely az erkölcsöt már legalíssá tette. A történeti keletkezésben, a bírói eljárásban és gyakorlatban létező *common law* a valóság és érték szintje. „*A Common Law doktrína a természetjognak és a pozitívizmusnak keveréke, synthesise, mesteri egyensúlya. A Common Law pozitívizmusa pluralisztikus. Természetjoga pedig racionalisztikus.*”⁴⁵ S mindezt bemutatja az általános angolszász eszmék áttekintésén túl a skolasztikusoktól (*Salisbury, Ockham*) a klasszikus szokásjogot összegyűjtőket és írásba foglalókat (*Bracton, Fortescue, Coke*) az imperációtól az utilitarizmuson át az axiológiáig, egészen az analitikai jogelméletig.⁴⁶

Az előbbiekkal összhangban kijelenthető, hogy *Horváth* elsősorban történeti alapon, a jog lényegét mind az anyagi jogi, mind az alaki jogi kiteljesedésében az eljárásban látja; vagyis „nyugodtan” nevezhető az elmélet processzuális jogszemléletnek: a jog *genus proximuma* az eljárás.⁴⁷ Az eljárás pedig a fejlődési fokozatok (s ennek vannak jogtörténeti alapjai) bekövetkezése; vagyis a növekedés mérhető tömegessége, az egymást kiegészítő problémák speciális, szakosodott megítélése (közigazgatás, büntető bíróság, polgári bíróság, etc.) A kölcsönösség persze megjelenik a különféle eljárások eredményeinek kölcsönös intézményi átvétele, a szabadság pedig az eljárások igénybevételének lehetőségeiben, illetve mindezeknek más társadalmi objektívációkkal való találkozásában, és ez által történő „frissítése”, értékek kölcsönös átvételében. S az egyre specializáltabb és bonyolultabb eljárás jelenti a jogfejlődés zálogát; egyben pedig a teljesítmény veleje a jogi alrendszer és más társadalmi szférák egymáshoz való közelítése, mint a szabadság megtestesülése.

Remélhetőleg, talán, ha kisség vulgárisan is, de sikerült megláttatni a szinoptikus látásmód értékes és egyben érdekes vázlatát, mely társadalmi továbbá történeti, ugyanakkor ontológiai és axiológiai szintézise a korban és térben, illetve *Horváth* Barna személyében egyedülállónak minősült. S ez az egyedülállóság az említettek dialektikus találkozásának eredményeképpen született meg, mely dialektika *Horváth*nál nem feltétlenül az ellentétekben, hanem a részt vevő módszerek közötti dialógusban testesült meg. Az abszolút igazság, a relatív másság, a más vélemény, a dogmatizmus, a kriticizmus, a jogtudomány szemszögéből a természetjogi gondolkodás és a pozitívizmus között nemcsak képes volt átmenetet teremteni, hanem a lét és a legyen elválasztásának „merevségét” feloldva nemcsak a jogelméletben, de általában az erkölcsfilozófiában is gyümölcsöző lett. Több tárgykört érintően is, *Horváth* korában érdekes vizsgálati módszerekkel, rendkívül új eredményeket produkált. Egy olyan (s kifejezetten) szociológiai jelle-gű) jogelmélet „ikonjává” vált, ami „növumnak” számított. Am nem tette le „voksát” az akkor „modernnek” számító jogszociológia mellett. Ennek, egyébként zseniális, együtt-nézése túl radikálisnak számított az akkori jogelméleti és jogászai, mi több bölcsészti tudományos közönségben, viszont így nem lehetett helye igazán egy másik, akkoriban kialakulóban lévő empirikus intellektuális gyakorlatban. S mentora számára éppúgy túl radikálisnak tűnt az az empirizmus, mely távolabb állt a társadalmat szinte negligáló dogmatizmustól, a társadalmi nézőpont pedig távol állt a pozitívizmustól és a dogma-

⁴⁵ HORVÁTH 1930, 99–100. pp.

⁴⁶ Vö.: HORVÁTH 2001, 21–522. pp.

⁴⁷ ZSIDAI 1995, 49. p.

tizmustól is, a jogi axiológia pedig ellentétes volt a pozitív gondolkodástól, mely utóbbihoz képest a természetjogi kérdések felvetése szintén ambivalensnek tűnhettek.

Munkájának lényegét és egységét – gondolatainak életével való összefüggését, továbbá a lét és a tudat kettősségét – talán saját szavai fejezik ki a legjobban: „*Ahogyan élünk úgy gondolkodunk. Egy gondolkodó szemléletmódja beszűkül, ha elmulasztja figyelembe venni azt a módot, ahogyan gondolkodása kinő élettapasztalatából. Az ember nem tud teljesen megérteni egy gondolkodót, ha nem olvassa önéletírását. Én sem értem saját gondolkodásomat, ha nem helyezem bele újra saját környezetébe, ami az én élettapasztalatom: önéletírásom. Nem tudom senkinek sem érthetővé tenni gondolataimat, ha valaki nem látja életem miként határozta meg azokat. Ez nem pusztán személyes téma. Eszményeink a társadalomról történeti tapasztalataink függvényei, elméleteinket és ezekről a dolgokról való egész gondolkodásmódunkat történeti eseményei színezi át. Az ember egyszerűen nem vesz tudomást saját gondolatairól, ha visszautasítja, hogy e gondolatokat a kor nagy eseményeinek fényében értelmezze, melyek ténylegesen alakot és színt adnak nekik. A történelem visszatükröződik életünkben. Gondolkozásunk egész értelmét életünk és a történelem tényeiben kell kutatnunk.*”⁴⁸

III. Fontosabb művei⁴⁹

1. Monográfiák:

Az erkölcsi norma természete. Budapest. Budavári Tudományos Társaság Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1926, 195. p. A Budavári Tudományos Társaság kiadványai. 19.

Bevezetés a jogtudományba. Szeged. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 1932.

Jogbölcseleti jegyzetek. Összeállította: Tézsla József Szeged. Szent István Társulat Rt. 1932.

Rechtssoziologie Probleme des Gesellschaftslehre und der Geschichtslehre des Rechts. Berlin & Grunewald: Verlag für Staatswissenschaften und Geschichte GmbH. 1934.

Jogszociológia. Ford.: ZSIDAI ÁGNES. Budapest. Osiris Kiadó. 1995. Osiris könyvtár.

A jogelmélet vázlat. Szeged. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 1937.

A génusz pere Sokrates – Johanna. Kolozsvár. Nagy Jenő és Fia könyvnyomdája. 1942. 228. p.
Der Rechtsstreit des Genius: I. Sokrates; II. Johanna: a) Der Tatbestand, b) Das Verfahren. Zeitschrift für öffentliches Recht. XXII. 1942. 1. 126–162. pp. 2–3. pp. 295–342. pp. 4–5. pp. 395–460. pp.

A közvélemény vizsgálata. Kolozsvár. 1942. 167 p.

⁴⁸ HORVÁTH 1993, 8. p.

⁴⁹ Horváth Barna tudományos munkásságának forrása elsősorban HORVÁTH 2006, XV–XXXI. (Horváth Barna bibliográfiájával többen foglalkoztak; például Bibó István, Zsidai Ágnes, Bihari Zsuzsanna, Szabadfalvi József és Varga Csaba.) Az idézett munka posztumusz jelent meg 2006-ban a Varga Csaba által szerkesztett *Jogfilozófiák* sorozat keretében.

Angol jogelmélet. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia. 1943. x + 657. p. A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadvány-sorozata 13. Budapest. Pallas Stúdió - Attraktor Kft. 2001. 616. p.

Probleme der Rechtssoziologie. hrsg.: Ernst E. Hirsch & Manfred Rehbinder. Berlin. Duncker & Humblot. 1971. 204. p.

Forradalom és alkotmány. Önéletrajz 1944-45-ből. szerk. NAGY ENDRE. Budapest. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet. 1993.

2. Tanulmányok:

Az új magyar jogfilozófia. Keresztény politika. 11. 1923. 3. 152–156. pp.

Az erkölcsi rosszról. Athenaeum. XII. 1926. 1-3. 1–14. pp.

Staatsorgantheorie: Eine rechtstheoretische Untersuchung. Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Francisco-Josephinae Sectio: Juridico-Politica I. 5. Szeged. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 1926. 115–157. pp.

A jogfilozófia jelentőségéről. Budapesti Szemle. CCVI. 1927. február. 594. 245–259. pp.

Die Idee der Gerechtigkeit. Zeitschrift für öffentliches Recht VI. 1928. 4. 508–544. pp.

Természetjog és pozitívizmus. Társadalomtudomány. VIII. 1928. 212–247. pp. Pécs.

Igazságosság és igazság. Társadalomtudomány. X. 1929. 209–247. pp.

Gerechtigkeit und Wahrheit. Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts. IV. 1929–30. 1. 1–54. pp.

A Common Law ideológiája és a jogismeret ideológiája. Társadalomtudomány. X. 1930. 87–115. pp. Budapest. Sárkány-nyomda. 1930. 33. pp.

Die ungarische Rechtsphilosophie Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie. XXIV. 1930. 1. 37–85. pp. Berlin-Grunewald. Verlagsbuchhandlung: Dr. Walther Rothschild.

Die Gerechtigkeitslehre der Vorsokratiker. in Studi Filosofico-Giuridici dedicati a Giorgio del Vecchio nel XXV anno di insegna-mento (1904–1929). I. Modena: Società Tipografica Modenese. Antica Tipografica Soliani. 1930. 336–372. pp.

Les sources du droit positif. In: *Le Probleme des Sources du Droit positif.* Paris. Recueil Sirey. 1934. 132–144. pp.

Sociologie Juridique et Théorie Processuelle du Droit. Archives de Philosophie du droit et de Sociologie juridique. V. 1935. 1-2. 181–242. pp.

Gerechtigkeit als Schein und Sein: Eine Auseinandersetzung mit Spann und Ross. Zeitschrift für öffentliches Recht. XV. 1936. 4. 446–469. pp. Wien.

Macht, Recht, Verfahre. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. XXX. 1936. 1. 67–85. pp.

A jogszociológia útja. Társadalomtudomány. XXI. 1941. 1. 43–74. pp.

Prolegomena zur Soziologie. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. XXXVI. 1943. "Ungarn-Heft." 50–67. pp.

Recent developments in legal thought. In: Proceedings of the Congress. Amsterdam. North-Holland Publishing Co. 1948. 401–403. pp.

Comment on Kelsen. Social Research. 18. September 1951. 3. 313–334. pp.

Social Value and Reality in Current French Legal Thought. The American Journal of Comparative Law. I. July 1952. 3. 243–255. pp.

- The European Court of Human Rights.* Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht. V. 1952. 1-2. 166–191. pp.
- Neuere Richtungen der Rechtsphilosophie in den Vereinigten Staaten und in Skandinavien.* Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht. 1. 1953. 1. 65–93. pp.
- Between Legal Realism and Idealism.* Northwestern University Law Review. XLVIII. January-February 1954. 6. 693–713. pp.
- Field Law and Law Field.* Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht. VIII. 1957. 1. 44–81. pp.
- Soziologie des Rechts.* Schweitzer Monatshefte. 38 November 1958. 8. 662–671. pp.
- Morals, Law and Politics as Seen in Moscow and Budapest.* The Hungarian Quarterly. 3. April-July 1962. 1-2. 69–77. pp.
- Recht und Moral in der anglo-amerikanischen Rechtstheorie.* Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht. XII. 1963. 4. 405–422. pp.
- Moral, Recht und Politik.* Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht. XIV. 1964. 3-4. 218–252. pp.
- Twilight of Government of Laws.* Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. LIV. 1968. 1. 1–26
- As fontes do Direito Positivo.* Revista de Direito do Ministerio do Estado da Guanabara. III. 1969. 9. 3–14. pp.

IV. Irodalomjegyzék

- BIBÓ ISTVÁN: *Horváth Barna: A génusz pere: Socrates – Johanna.* Szellem és Élet. VI. kötet. 1943/3–4, 174–177. pp.
- BIHARI ZSUZSANNA: *Dráma a jogelméletben – Horváth Barna génuszai.* 204. p. http://epa.oszk.hu/02600/02687/00006/pdf/EPA02687_jogi_tanulmányok_2014_204-214.pdf letöltés ideje: 2019. október 6.
- BOBULA IDA: *Horváth Barna: A génusz pere. Socrates – Johanna.* Társadalomtudomány 1943/3, 304–308. pp.
- CS. KISS LAJOS: *Szabadság és Kényszer. Horváth Barna szellemi pályája.* In: HORVÁTH BARNA: *Angol Jogelmélet.* Budapest, 2001. 569–603. pp.,
- HEGEDŰS JÓZSEF: *A szintetikus jogbölcselet alapjai (ahogy ma – 1975-ben – látom azokat).* Posztumusz kiadmány, Budapest, 2015.
- HORVÁTH BARNA: *Jogszociológia. A jog társadalomelméletének problémái.* Osiris Kiadó. Budapest, 1995.
- HORVÁTH BARNA: *A jogelmélet vázolata.* Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. Szeged, 1937.
- HORVÁTH BARNA: *Az erkölcsi norma természete.* Attraktor Kiadó. Máriabesnyő – Gödöllő, 2005.
- HORVÁTH BARNA: *A jog alapjai. (The Bases of Law.)* Jogfilozófiák. szerk. VARGA CSABA. Budapest, 2006. XV–XXXI. <http://mek.oszk.hu/15400/15415/15415.pdf> letöltés ideje: 2016. november 20.
- HORVÁTH BARNA: *A jogelmélet vázolata.* Historia Incognita. Márabesnyő – Gödöllő, 2004.
- HORVÁTH BARNA: *A génusz pere. Szókratész – Johanna.* Attraktor Kiadó. Máriabesnyő–Gödöllő, 2003.
- HORVÁTH BARNA: *Angol jogelmélet.* Pallas Stúdió – Attraktor Kiadó. Budapest, 2001.
- HORVÁTH BARNA: *A common law ideológiája és a jogismeret ideológiája.* Társadalomtudomány. X. évfolyam. (Separatum) Sárkány Nyomda. Budapest, 1930. 87–115. pp.

- H. SZILÁGYI ISTVÁN: *Circus Juris. Dráma és jogfilozófia Horváth Barna életművében*. In: SZABÓ MIKLÓS (szerk.): *Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Prudentia Iuris, 3. Bíbor Kiadó. Miskolc, 211–266. pp.
- HOBHOUSE, LEONARD TRELAWNY: *Social Development. Its Nature and Conditions. Principle of Sociology*. Abingdon, Oxon, 2010.
- LUKÁCS GYÖRGY: *Tolsztoj és a realizmus fejlődése*. Magvető Kiadó. Budapest, 1975.
- MAX WEBER: *Politik als Beruf. Zweiter Vortrag*. Duncker und Humblot. München, Leipzig, 1919.
- MAX WEBER: *Állam, politika, tudomány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1970.
- MOÓR GYULA: *Szociológia és jogbölcselet*. (Filozófiai értekezések 5.) Budapest, 1934.
- MOÓR GYULA: *A jogbölcselet problémái*. Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1945. Az eredeti reprintje: Hatágú Síp Alapítvány. Budapest, 1992.
- NAGY ZSOLT: *Metszetek a jogásztársadalomról*. A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára. Szeged, 2012.
- PLATÓN: *Szokratész védőbeszéde*. (Ford.: DEVECSERI GÁBOR) In: Platón összes művei I-II., I. kötet. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1984.
- DAVID, RENÉ,: *A jelenkor nagy jogrendszerei. Összehasonlító jog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1977.
- SZABADFALVI JÓZSEF: *Moór Gyula. Új Mandátum Kiadó IV*. Budapest, 2001.
- SZABADFALVI JÓZSEF: *Tiszta jogszociológia felé. (Horváth Barna jogszociológiája.)* Budapesti Könyvszemle 1996/2. 135–138. pp.
- SZABADFALVI JÓZSEF: *Viszony az elődökhöz. A marxista jogelmélet reflexiói a két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodásról*. Jogelméleti Szemle 2003/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/szabadfalvi16.html>. letöltés ideje: 2019. december 1.
- SZABÓ IMRE: *A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Szegedi Nyomda. Budapest, 1955.
- SZABÓ MIKLÓS: *Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Prudentia Iuris. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2004.
- SHAW, GEORGE BERNARD: *Szent Johanna*. (Ford.: OTTLIK GÉZA.) Magyar Helikon. Budapest, 1968.
- ZSIDAI ÁGNES: *A tiszta jogszociológia*. In: HORVÁTH BARNA: *Jogszociológia. A jog társadalomelméletének problémái*. Osiris Kiadó. Budapest, 1995. 11–60. pp.
- ZSIDAI ÁGNES: *A Jog Janus-arca (Horváth Barna szinoptikus jogelmélete)*. Tolle lege. 2012/1, 1–9. pp. <http://tollelege.elte.hu/sites/default/files/articles/zsidaiaignes.pdf> letöltés ideje: 2019. október 6.
- ZSIGMOND LÁSZLÓ: *August Comte. A XIX. század politikai gondolkodásának történetéből*. Akadémiai Kiadó Budapest, 1984.